

2. Колледждерде кыргыз тилин коммуникативдик компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун ыкмалары аныкталды;

3. Студенттердин лексиконун байытуу туурасындагы коммуникативдик компетенттүлүктүн практикалуулугу такталды. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар колледждердеги кыргыз тилин окутуу жараянына пайдаланууга сунушталды.

Адабияттар тизмеси:

1. **Коновленко, М.Ю.** Теория коммуникации [Текст] / М.Ю. Коновленко, В.А. Коновленко. – М.: КНОРУС, 2014. – 415 с.
2. **Мусаева, В.И.** Кыргыз тилин компетенттүүлүктөргө багыттап окутуунун натыйжалуулугу [Текст] / В.И. Мусаева // Кабарлар. – Бишкек, 2014. - №1 (29). – С. 27-34.
3. **Бекбоев, И.** Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 382 с.
4. **Сарылбекова, З.С.** Коммуникативные основа обучение кыргызкому языку в школах с русском языком обучение [Текст] / З.С. Сарылбекова. – Бишкек, 2014. – 168 с.
5. **Чыманов, Ж.А.** Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы [Текст]: окуу китеби / Ж.А. Чыманов. – Бишкек, 2009. – 286 с.
6. **Тыныбекова, Ч.А.** Инсандын кош тилдүүлүгүн калыптандыруу жараянында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен окутуунун интерактивдүү усулдарынын пайдаланылышы [Текст] / Ч.А. Тыныбекова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2021. - № 3. – С. 119-123.
7. **Алибекова, У.Б.** Научно-методические основы обучения курса манасоведения в средних школах [Текст] / У.Б. Алибекова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2018. - № 1. – 96 с.

DOI:10.54834/16945220_2023_2_204

Поступила в редакцию: 24.03.2023 г.

УДК:37.372.8

Абдыкулова Р.А.

д.и.н., проф. Кыргызско-Турецкого университета Манас, Кыргызская Республика

САНАРИП ДООРДО БИЛИМ БЕРҮҮ: ТАРЫХТЫ ОКУТУУДА БАТЫШ МАМЛЕКЕТТЕРИНИН ТАЖРЫЙБАЛАРЫ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети болуп заманбап технологиянын өнүгүшү менен адамзаттын жашоосундагы бардык тармактарда кескин өзгөрүүлөр кирип, санариптешүү кадыресе көрүнүшкө айланып жатат. Булардын арасында эң маанилүү факторлордун бири- билим берүү тармагы жана адам баласынын жаңы маалыматтарды өздөштүрүүсү жана үйрөнүүсү. Изилдөөнүн максаты- батыш мамлекеттеринде онлайн билим берүүнүн өтмүшү жана анын ичинде тарыхты онлайн окутууга байланышкан илимий изилдөөлөр, жасалып жаткан теориялык жана практикалык иштерди талдоо. Изилдөө методдору- анализ-синтез жана дедукция методдору пайдаланылды. Изилдөөнүн жыйынтыгы-билим берүү маселесинде санарип технологияны колдонуу учурдун талабына айланганы тастыкталды. Изилдөөнүн илимий баалуулугу-интернет технологиясынын пайда болушу жана өнүгүшүнүн башаты болгон батыш мамлекеттериндеги тажрыйбаларды илим дүйнөсүнө сунуу. Алынган натыйжалардын практикалык мааниси-салттык билим берүүнүн ордун онлайн билим берүү акырындык менен ээлей баштады. Санарип доордо билим берүү маселесин изилдөөнүн келечеги- Кыргызстанда бул форматта билим берүүнү өнүктүрүүдө башкалардын тажрыйбаларынан пайдалануу максатын көздөйт.

Негизги сөздөр: билим берүү; технология; онлайн; булактар; тарых; окутуу; методика; санарип.

ОБРАЗОВАНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ОПЫТ ЗАПАДНЫХ СТРАН НА ПРИМЕРЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ

Предметом данного исследования обусловлена развитием современных технологий, которые приводят к кардинальным изменениям в различных сферах жизни человека. Одним из наиболее важных аспектов этого процесса является цифровизация, которая становится неотъемлемой частью нашей жизни. В частности, важную роль играет образование и возможности человека приобретать и усваивать новую информацию. Цель данного исследования заключается в анализе истории онлайн-образования в странах Запада. В ходе исследования будут рассмотрены научные исследования, теоретические и практические работы, связанные с онлайн-преподаванием истории. Для проведения исследования использовались методы анализа-синтеза и дедукции. Результаты исследования подтвердили, что использование технологий в образовании стало требованием нынешнего времени. Научная ценность исследования заключается в выявлении истоков возникновения и развития интернет-технологий, а также в распространении опыта западных стран на мировую науку. Полученные результаты имеют практическую значимость, поскольку они подтверждают, что онлайн-образование постепенно вытесняет традиционную модель обучения. В свете цифровой эпохи будущее образовательных исследований направлено на использование опыта других стран в развитии онлайн-образования в Кыргызстане.

Ключевые слова: образование; технология; онлайн; ресурсы; история; преподавание; методика; цифровизация.

EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: BASED ON THE EXPERIENCES OF WESTERN COUNTRIES EXEMPLIFIED BY HISTORY TEACHING

With the development of modern technology drastic changes are taking place in all areas of human life, and digitization is becoming a normal phenomenon. Among these, one of the most important factors is the field of education and human acquisition and learning of new information. The purpose of the study is to analyze the history of online education in Western countries, including scientific research, and theoretical practical work related to online teaching of history. Research methods - analysis-synthesis and deduction methods. The results of the study confirmed that the use of technology in education has become a requirement in our life. The scientific value of research is the origin of the emergence and development of Internet technology and the extension of the experiences of Western countries to the world of science. The practical significance of the obtained results is that online education is gradually taking the place of traditional education. The future of educational research in the digital age aims to use the experiences of others in the development of education in this format in Kyrgyzstan.

Keywords: education; technology; online; resources; history; teaching; methods; digitization.

Киришүү. Заманбап технологиянын өнүгүшү менен билим берүүнү жана окуп-үйрөнүүнү онлайн форматсыз элестетүү мүмкүн эмес абалга келди. Акырындык менен мындай билим берүү форматы асыресе көрүнүшкө айланууда. Дал ушул форматта билим берүү сабактарды окутуу методикаларынан тарта куррикулум, студентти баалоо жана кайтарым байланышты түзүү жолдорун онлайн окутууга ылайыкташтырууга түрттү. Бул жаатта көптөгөн илимий изилдөөлөр жүргүзүлүп, практикаланып келүүдө жана барган сайын алардын саны артууда. Алардын сап башында англис тилинде, батыш дүйнөсүндө теориялык жактан маалымат берген илимий булактар (илимий басылмалар катары макалалар жана китептер) турат. Мындай булактардын өтмүшүнүн башаты абдан эски мезгилдерге чейин барып такалат. Анткени дистанттык үйрөнүү боюнча жазылган алгачкы илимий эмгектер он тогузунчу кылымдын аягы жыйырманчы кылымдын баштарына туура келет. Алар негизинен дистанттык курстарга арналган изилдөөлөр болуп, пикирлерди, талкууларды жана алынган жыйынтыктарды камтыйт. Мындай форматта окутуу маселеси дүйнөлүк аренада жаңылык катары каралбайт. Дистанттык билим берүүнүн өтмүшү жана аталган терминдин колдонулуш тарыхы дагы эски мезгилдерге барып такалат.

Дистанттык билим берүү термини алгачкы жолу 1892-жылы Висконсин университетинин каталогунда кездешет. Бирок билим берүү сферасында белгилүү швед

изилдөөчү Börje Holmberg дин берген маалыматы боюнча дистанттык билим берүүгө байланышкан сырттан окуу (*correspondence learning*) маселеси Германияда 1856-жылдары, Америка Кошмо Штаттарында 1865-жылдары башталган [1]. Андан соң аталган термин 1960-жылдары немец илимпозу Otto Peters тарабынан өзүнүн изилдөөлөрүндө көп колдонулуп, билим дүйнөсүндө популярдуу боло баштаган. Артынан Францияда дистанттык окутуу институттарынын түптөлүшү менен дагы да бекемделсе, Англияда болсо “Британия Ачык университети” 1969-жылы түптөлүп, (кээ бир маалыматтарда 1971-жыл деп көрсөтүлүп келет) өз ишин уланткан. Америка Кошмо Штаттарында болсо 1987-жылы сырттан окутуу боюнча эл аралык консульствонун чогулушунда бул аталыш кайрадан колго алынган [2]. Дистанттык билим берүү концепциясын жалпысынан кабыл алуу 1982-жылы Дистанттык билим берүү боюнча эл аралык консульствонун аталышы (*International Council for Distance Education*) өзгөргөн соң ишке аша баштаган [3]. Ага чейин аталган уюм корреспонденциялык билим берүү боюнча эл аралык консульство атын алып жүргөн. АКШ да дистанттык билим деген учурда алгач эле сырттан окутулган (корреспонденциялык) курстар ойго келет. Алар он тогузунчу кылымдын аяк чендеринде практикалана баштаган. Кийинчерээк технологияны пайдалануу менен ишке ашырууда радио аркылуу билим берүү 1920-жылдарга, телевидение аркылуу болсо 1960-жылдарга барып такалат.

Дистанттык билим берүүнүн аталыштары убакыт өткөн сайын ар түрдүү болуп, ар бир мамлекетте ар кандай аталыштарга ээ десек болот. Мисалы англис тилдүүлөрдө көбүнесе *distance education, correspondence education, online education, virtual learning* жана башка аталыштар кездешет. Албетте алардын арасында азды-көптүр айырмачылыктар бар. Францияда *tele-enseignement* аталышы дагы көп колдонулуп, “теле” сөзү телевизор менен эмес дагы көп грек тилинен алыстыкты түшүндүрүү максатында колдонулган сөз катары келип чыккандыктан француз мамлекетинде “дистант” маанисинде колдонулган [4]. Натыйжада санариптешүүнүн билим берүүгө тийгизген чоң таасиринен улам бул тармакта жаңы ар кандай терминдер киргенин байкоого болот.

АКШ дагы жогорку окуу жайларда, университетте *дистанттык окутуу* 1874-жылы Иллинойс университетинде (Illinois Wesleyan University) абсентия формасында башталган. Бирок мындай билим берүүнүн түрү расмий дистанттык билим берүү үйдө үйрөнүү, үйдө билим алуу мезгилине чейинки 1873-жылы сырттан окутуунун энеси деп таанылган Anna Eliot Ticknor го чейин барып такалат [5]. Бул туурасында 2000-жылы жарыяланган эмгекте дистанттык билим берүүнүн өмүр таржымалы жүз алтымыш жыл мурун башталганы билдирилет [6]. АКШ университеттеринде дистанттык билим жогоруда аты аталган окуу жайдан башка сырттан окутуу жана курстардын ачылышы менен да ишке ашып келген. Аларга Висконсин, Чикаго, Мичиган, Небраска университеттери мисал боло алат. 1930-жылдары телевидение аркылуу үйрөтүүчү (билим берүүчү) программалар Айова университети жана Канзас мамлекеттик колледжи аркылуу ишке ашырылып келген [7]. Алынган маалыматтарга караганда жалпысынан 1977-жылдары 25 жаштан жогоркулар үчүн жогорку окуу жайда дистанттык түрдө билим алуу мүмкүнчүлүгү болгон. Анда алардын 38 пайызы аталган жылы, 42 пайызы болсо 1987-жылы билим алышкан [8].

1990-жылдар: санарип билим берүү маселесине байланышкан англис тилиндеги илимий изилдөөлөр 1990-жылдары абдан актуалдаша баштаган. Алардын сап башында Keegan, Peters, Moore, Mackenzie, Christensen жана Rigby турат. Булардын арасынан Keegan Desmond 1996-жылы жарыялаган өзүнүн эмгегинде дистанттык билим берүү мугалимдер, студенттер үчүн көйгөйлөр менен коштолгон билим берүүнүн бир түрү катары караган [9]. Ал жылдардагы дистанттык билим берүү менен азыркы учурдагы онлайн окутуудагы айырмага карай келгенде

отуз жылдай убакыттын ичинде технологиянын өнүгүшүнүн натыйжасында мындай билим берүү түрүндө абдан көп өнүгүүлөр, жаңылануулар жана өзгөчөлүктөр пайда болгонун байкоого болот. Жогоруда аты аталган автор дистанттык билим берүүнүн зарылчылыгы боюнча 90-жылдары илимий изилдөөлөрдү гана жүргүзбөстөн ага чейин 1970-жылдары эл аралык дистанттык журналды да түптөгөн. Аталган журнал мындай форматта окутууга байланышкан алгачкы басылма катары таанылып келет. Desmond Keegan дын эмгеги дистанттык билим берүүнүн концептин, анын теорияларын, синтезин, практикада дистанттык билим берүү жана баалоолорду камтыган эң алгачкы мазмундуу маалымат берген эмгектердин катарына кирет. Автор эмгегинде билим берүү багытына таасир эткен кыйыр факторлордун өз ара байланышын ачып берүүгө аракет кылган. Ал жалпы билим берүүнү түздөн түз билим берүү, тагыраак айтканда салттык билим берүү жана аралыктан билим берүү аталыштарына бөлгөн. Анын ичинде басмаканадан басып чыгаруу, аудио-визуал, радио-телевидение аркылуу же компьютерге багытталган үйрөнүү деп бир нече түрлөргө бөлгөн. Булардан башка өз алдынча үйрөнүү жолдоруна мисал катары көз карандысыз үйрөнүү жана жеке үйрөнүү түрлөрүн кошкон [10].

Экинчи мисал катары дистанттык билим берүүнүн концептуалдык жактан өнүгүүсүндө чоң салым кошкон изилдөөчү катары Otto Peters ди айтууга болот. Анын *Дистанттык билим берүүдө окутуу, үйрөнүү* аталышындагы эмгеги дистанттык билим берүүнүн өтмүшү, бүгүнкү жана келечеге тууралуу маалыматтарды камтыйт [11]. Ossian MacKenzie and Edward L. Christensen дин 1971-жылы жарыялаган *Сырттан окуунун өзгөргөн дүйнөсү* аталышындагы жарыялаган эмгегинде 1960-жылдардагы дистанттык билим берүүнүн абалы тууралуу маалыматтарды камтыйт. Булардан тышкары онлайн билим берүү тууралуу жалпы маалыматтарды камтыган, жалпы обзор берген илимий булактарга Boje Holmberg, Michael Grahame Moore, Smith тердин эмгектерин мисал келтирүүгө болот. Мындай эмгектер онлайн билим берүүгө технологиянын тийгизген таасиринен тарта онлайн билим берүүдө эң маанилүү факторлордун бири болгон куррикулум, студентти баалоо жолдору жана кайтарым байланыш тууралуу теориялык маалыматтарды да ичине алат.

2000-жылдар: эки миңинчи жылдардын башынан тарта батышта, асыресе Америка Кошмо Штаттарында жогорку окуу жайларда онлайн окутууда (айрыкча 2006-2007-жылдан тарта) курстардын үчтөн экиси гибриддик жана аралаш окутуу форматында жүрө баштаган [12]. Онлайн окутууга байланышкан маалыматтар ар бир университеттин сайтында өз ара бөлүшүлгөн ой-пикирлерди камтып келет. Алардан бирөөнү мисал келтире турган болсок, Калифорния мамлекеттик университетинде академиялык дисциплинаны жана академиялык колдоолорду максат кылган болжол менен 80 000 дей санарип билим берүү ресурстарын камтыган атайын сайт түзүлгөн. Андагы ресурстардан баамдалгандай АКШ дагы жогорку окуу жайларда онлайн окутуу методдору абдан популярдуу болсо, асыресе ковиддин натыйжасында мындай окутуу методдорунун ролу дагы да арта баштаганын көптөгөн илимий басылмалардын соңку мезгилдерде абдан көп экенинен байкоого болот.

Америка Кошмо Штаттарында ар бир университеттин өзүнүн онлайн окутуу курстары, онлайн үйрөнүү курстары жана буга байланышкан изилдөөлөрү бар. Аларга бир мисал катары Temple университетиндеги (The Temple University Online Learning Program) онлайн үйрөнүү программасы жаңы технологиялар менен дистанттык билим берүүнүн сапатын жакшыртуу аракетин кылып келет. Алардын изилдөө жана практикалоолоруна таянган эмгектери 2004-жылы атайын китеп болуп басылып чыккан [13]. Жылдар өткөн сайын онлайн билим берүүнүн сапатын баалоо, онлайн үйрөнүүнү баалоого байланышкан эмгектер да арбын кездешет. Аларга Дистанттык окутууну баалоо жана ишке ашыруу: технологиялар, инструменттер жана

техникаларга байланышкан, дистанттык окуу жана үйрөнүүгө байланышкан темалардагы эмгектер көңүлдү бурбай койбойт [14].

Санарип доордо билим берүүдө көңүл бурула турган маселелер: педагогдун онлайн билим берүүнү өздөштүрүүсүндө эң маанилүү факторлорго алардын окутууда жабдык катары керектелүүчү технологияны пайдалана билүүсү, окутуу процессинде маалыматты жеткиликтүү түшүндүрүүдө колдонгон методдору, мугалимдин жөндөмү, маалыматтуулугу жана анын ролу чоң болуп саналат. Буга чейинки салттык билим берүү процессинде мугалим негизги ролду ойносо, ал эми онлайн билим берүүдө студент же окуучу үйрөнүүнүн негизги чордонунда турат. Мындан улам онлайн окутууда мугалимге түшкөн жүк дагы да артат. Анткени ал бир эле билим берүү методдору боюнча дасыккан адис болуусу же педагог болушу менен чектелбейт. Заманбап технологияны, андагы гаджеттерди толук кандуу колдоно билүүсү да негизги шарттардын бири катары эсептелинет. Муну менен катар сабактын силлабусун онлайн билим берүүгө жараша түзүү жана кайтарым байланышты алуунун жана студентти баалоонун жолдорун өздөштүрүү да учурдагы заманбап билим берүү сферасында эң маанилүү факторлордун катарына кирет.

Дистанттык билим берүүнүн үч негизги өзгөчөлүгү бар экенин изилдөөчү Moore төмөндөгүдөй берет: окутуу жана үйрөнүү мамилелеринин бөлүнүшү; техниканы колдонуу; эки тараптуу байланыш модели [15]. Онлайн билим берүүдө мурунку салттык билим берүүгө салыштырмалуу педагог бир эле мыкты адис, методдорго бай болушу жетиштүү эмес. Анткени мындай билим берүү түрүндө технологияны толук кандуу пайдаланууну өздөштүрүүнү педагогко түшкөн машакаттуу иш катары кабылдоо керек.

2020-жылдар: дүйнөлүк абалга өз таасирин тийгизген Ковид-19 университеттерде, жалпы эле билим берүү сферасында дүйнөлүк аренада онлайн окутууга толук кандуу кадам шилтөөгө түрттү. Мунун натыйжасында онлайн билим берүүгө байланышкан илимий эмгектер менен катар, практикалоо максатында жол көрсөткөн аудио, видеоформатындагы маалымат берүүчү ресурстардын да саны артты. Алар да негизинен онлайн үйрөнүү жана өзгөчө кырдаалдарда аралыктан окутуу, курстун дизайны, компоненттери, курсту башкаруу жана баалоо системасы тууралуу жаңы материалдарды камтыды. Ковид-19 онлайн билим берүүнүн темпин дагы да арттырды. Мындан тышкары Онлайн окутуу жана дизайн аталышында онлайн курстар да (Online Course Services) ачыла баштады. Анда академиялык сапатка жана бүтүндүккө умтулуу менен сапаттуу онлайн окутууну аныктоо жана баалоо жолун максат кылды. Ар бир окуу жайдын онлайн окутууга байланышкан сайты башка жогорку окуу жайлардагы бул сферада жасалып жаткан изилдөөлөр менен да ишти айкалыштырып алып барышууда. Мунун ичинде англис тилиндеги онлайн билим берүүгө байланышкан илимий эмгектер акыркы мезгилдерде жалпы темага байланышкан форматтан сырткары спецификалык түрдө белгилүү илимге байланышкан маселеде да колго алынып, изилденип келүүдө. Мына ушулардын бири катары тарыхты окутууда онлайн окутуунун жолдору, усулдары жана инструкциялык колдонмолору тууралуу жарыяланган илимий эмгектер арбын кездешет. Буга байланышкан адабият ресурстарын теориялык маалыматтарды камтыган илимий эмгектер- китептер жана макалалар, практикалык маалымат берүүчү топторго болсо видео сабактар, сайттар, аудио форматтагы маалыматтар, онлайн тренингдер жана инструкциялык стратегиялар мисал боло алат. Анда ар бир жогорку окуу жайда акыркы мезгилдерде атайын онлайн билим берүүгө, спецификалык белгилүү илимге байланышкан сайттар ачылып, анда академиялык дисциплина жана академиялык жактан колдоо тобу түзүлүп, көптөгөн санарип билим берүү ресурстары пайда болду. Буга бир мисал келтириле турган сфера тарых болуп эсептелет.

Санарип доордо тарых дисциплинасын онлайн окутуу: тарыхты онлайн үйрөнүүдө жана окутууда студенттерди жана мугалимдерди даярдоо жол-жоболору иштелип чыгып, барган сайын практикаланууда. Жада калса тарыхты онлайн окутууда спецификалык изилдөөлөр, тажрыйбалар дүйнөлүк аренада бөлүшүлүп келүүдө. Бул маселеде теориялык жактан алып караганда тарыхты онлайн окутуу маселелерине багытталган илимий эмгектер арбын кездешет. Алар көбүнесе тарыхты онлайн окутуунун проблемалары, тарыхты онлайн үйрөнүү жолдору, фильмдер аркылуу тарыхты үйрөтүү жолдору, күнүбүздөгү дүйнө тарыхын окутуу маселелери, тарыхты окутуунун принциптери сыяктуу маселелерди камтыйт. Тарыхты онлайн окутууда башка сфераларда да актуалдуу болгон сыяктуу эле билим берүү методдору заманбап технологиялардын өнүгүшү менен учурдагы педагогдордун үйрөнүүсү зарыл болгон маселеге айланды. Буга байланышкан ар кайсы предметтерди онлайн окутууда (мисалы физика, биология) көңүл бурула турган нерселер, колдонула турган технологияга таандык окуу куралдары тууралуу маалыматтар камтылган тарыхтан башка сфералар үчүн да ресурстар арбын экенин белгилей кетүү керек [16]. Ар бир педагог заманбап технологияларды колдонуу менен онлайн окутуу методикаларын өздөштүрүүгө мажбур калды. Ошол эле мезгилде тарыхты да ичине алган гуманитардык илимдерде дистанттык билим берүү методдору дүйнөлүк аренада онлайн билим берүүдө колдонулган методдор күн сайын жаңыланууда. Бирок жалпысынан алып караганда учурда технологиянын өнүгүшү менен билим берүү тармагы да бала бакчадан тарта мектеп, окуу жайлар, жогорку окуу жайларда онлайн билим берүү методикаларын өнүктүрүү учурдун талабына айланды. Буга чейин негизинен онлайн курстарда үйрөтүү методикалары актуалдуу болуп келсе, азыркы мезгилде окуу жайларда билим берүүдө тарых сабагын да ичине алган онлайн окутуу методикалары чоң роль ойноп келүүдө. Анда технологияны колдонуу аркылуу методдорду пайдалануу жана аларды жаңылоо зарылчылыгы келип чыкты. Буга байланышкан Азия, Европа, Түндүк Америка жана Африкада жүргүзүлүп жаткан изилдөөлөр жана практикалоолорду камтыган эмгек 2005-жылы Интернет аркылуу глобалдык үйрөнүү : риторика жана реалдуулук аталышында басылып чыккан [17].

Изилдөөчү John Shannahan дын ою боюнча билим берүү- заманбап дүйнөбүздө жаңыча (инновацияланган), ийкемдүү жана санарип жагынан өнүккөн болушу шарт. Булардын ичинде тарыхты окутуу да өзгөрүүгө учуроодо. Онлайн окутууда эң өтүмдүү формат катары темаларга жараша видеолор тартылып, кыска лекция түрүндө түзүлө баштады. Анын мөөнөтү эң көп 25 минутаны, эң кыска 8 минутаны, орточо 14 минута болушу илим дүйнөсүндө практикаланууда. Алынган маалыматтарга ылайык онлайн сабак өтүү тарыхты окутууда алда канча ийкемдүү болуусу шарт [18]. Андан тышкары студенттерде үйрөнүү мотивациясы болушу үчүн колдоо болушу шарт. Тарых сабагын өтүүдө теория жакшы формат, бирок практика сабакта үйрөнө турган нерселерин бекемдөөсүн өнүктүрөт. Онлайн окутууда аудио, видео жана тексттер чоң ролду ойнойт жана алардан алган маалыматтарын студенттер кайтарып байланыш аркылуу же суроолорго жооп берүү менен же эссе жазуу менен бекемдешет. Ошентсе да кээ бир учурда онлайн билим алуу студенттерди обочолонуп калуу же изоляцияланган сезимдерге түртөт. Студент онлайн үйрөнүүгө ынтызар болушу керек, бул учурдун талабына айланды. Ан үчүн студент алгач онлайн кантип окуу керектигин, жолдорун билүүсү шарт.

Тарыхты онлайн окутууда тексттердин абдан көп болушу студенттердин убактысын алуу жана таятма болушу аудио жана видеого караганда салыштырмалуу терс пикирлерди калтырганын сурамжылоодон алынган жыйынтык катары кабылдоого болот [19]. Натыйжада тексттер сөзсүз карта, сүрөттөр менен биргеликте коштолушу керек. Тарых сабагын онлайн

окутууда ар бир сабак теманын аталышы, подтемалары жана суроолор, кайтарым байланыш үчүн суроолор, тапшырмалар, аудио же видеолор, карталар, графикалар, статистикалык маалыматтар жана башка материалдар менен камтылышы учурдун талабы.

Изилдөөчү Carolyn J. Lawes дин ою боюнча тарых онлайн окутууда, сунумда эң ыңгайлуу предмет катары каралат. Pdf форматта ар бир сабактын темасына байланышкан текст, темага байланышкан көркөм фильм, баарлашуу методу жана онлайн окутуудагы биринчи авантаж бул студент үчүн да окутуучу үчүн да сабактын ийкемдүү, ыңгайлуу болушу шарт. Муну жогоруда аты аталган автор ийкемдүү же ыңгайлуу сөзүн төмөнкүдөй ачыктоолор менен берет: сабактын темасына байланышкан маалыматты студент 24 сааттын ичинде каалаган мезгилинде ала алат; дал ошол сымал аптанын 7 күнүнүн каалаган мезгилинде, кээде жаратылыш кырсыктары болгон учурда да маалыматты ала алат; экинчи өзгөчөлүгү студент дагы көп окуп, дагы көп жазып баштайт; үчүнчүсү тарыхка болгон кызыгуу артат жана өтмүштү реалдуу кароо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат [20]. Бирок булардын баары ишке ашуусу үчүн тарыхый материалдарды колдонуп, анын үстүндө студент ойлонуп, өз пикири жаралып, ал боюнча оюн төгүүгө ынтызар болушу керек. Ал туурасында жогоруда аты аталган автор ан үчүн окутуучунун дагы көп креативдүү иштөөсү талап кылынганын белгилейт жана алдын ала баарын даярдап, сабактын темасына байланышкан материалдардын баарын жүктөп, камдап алуусу шарт. Дагы көбүрөөк санарип менен иштеп, ар бир студенттин аткарган тапшырмасын текшерип, кайтарым байланыш менен алектенүүсү керек [21].

Тарыхты онлайн окутууда эмнелерге көңүл бурулушу керектиги туурасында маалыматтарды камтыган эмгекке Тарыхты окутуунун маселелери аталышындагы эмгек мисал боло алат. Аты аталган эмгекте тарыхты окутууда билим, маалымат маанилүүбү же тажрыйба алуу биринчи орунда турабы? Ушул суроонун тегерегинде кеп козгойт [22]. Мындан башка тарыхты онлайн окутууда такыр башка аспекти колго алган эмгек Christine Counsell ге таандык. Анын, *тарыхый билим жана тарыхый жөндөм: алаксыткан дихотомия* аталышындагы эмгеги хронологиянын тарыхый окуяны аңдап түшүнүүдө, анализ жасоодо чоң роль ойноорун, мезгилди аңдоодо кенен түшүнүккө ээ болууга түртөөрүн билдирет [23]. Дал ушул маселеде тарыхты аңдап түшүнүүдө хронологиянын ролу чоң экенин билдирген жана баланын тарыхты аңдап түшүнүүсүнүн өнүгүшүндө хронология концепти негизги ролду ойнойт.

Кааласак да каалабасак да билим алууда жана билимди берүүдө эки инсан түрү тең (окуучу жана педагог) технологияны толук өздөштүрүүсү, пайдалануусу учурдун талабы. Мындан улам онлайн билим алууда анын абдан көп түрлөрү келип чыкты. Аларга басмаканадан басып чыгылган материалдарга негизделген, аудиого негизделген, видеого негизделген, компьютер жана башка гаджеттерге негизделген билим деп бөлүп кароого болот. Экинчи жагынан онлайн билим берүү жана алууга байланышкан сөз казынабызда, жалпы эле илим дүйнөсүнүн билимге байланышкан сөз түрмөгүндө абдан көптөгөн жаңы сөздөр кирди. Аларга дистанттык билим берүү, онлайн билим берүү, салттык окутуу, ачык университет, онлайн университет, тыштан окутуу, сырттан окутуу, куррикулум, кайтарым байланыш, синхрондук, асинхрондук, гибрид, алыстан окутуу, пассив, актив, интерактив, зуум, гуугл, телекоммуникация, өз алдынча үйрөнүү, абсентия сымал сөздөр мисал боло алат. Булардын арасында кээ бирлери илгертеден билим алууга байланышкан сөздөр болсо да бүгүнкү күндө онлайн билим алууда дагы бир жолу алардын актуалдашканын байкоого болот.

Билим берүү процессинде дистанттык же онлайн окутууга чейин эле дайыма актуалдуу болуп келген маселелерге методика жана сабактын куррикулуму кирет. Бул туурасында 1970-жылдары изилдөөчү Larry Cuban дин ою боюнча окутуу процессинде метод менен

куррикулумдун алган орду чоң [24]. Holmberg дин оюна караганда сабактын куррикулумун өнүктүрүү дистанттык билим берген көптөгөн мектептерде жана университеттерде жогорку артыкчылык катары кам көрүлгөн маселе болуп эсептелет [25]. Мындан сырткары онлайн билим берүүдө эң маанилүү маселелердин бири - билим берүүнүн методдору болуп эсептелет. Билим берүү методдору да ар бир тармакта онлайн окутууда өзүнчө классификацияларга бөлүнгөн сымал, жалпы дистанттык билим берүүнү практикалоонун да бир нече түрү бар. Бул туурасында Edstrom методдун үч түрүн белгилейт. Алар жеке үйрөнүү; топ, группа менен үйрөнүү (мугалим жетектеген топ менен чогуу дистанттык үйрөнүү); бир жетекчинин астында дистанттык үйрөнүү деп белгиленет [26].

Сунуштоо санарип доордо билим берүү маселесинде географиялык абал, билим алуудагы шарттар, билим алуунун мезгили, жашоо стандарттары, мотивация, студенттин саны, анын билим деңгээли жана мамлекеттин заманбап технология менен байланышы чоң роль ойнойт. Жогоруда баяндалган шарттарды толук кандуу пайдалануу убакытты алууда. Санарип билим берүү бир гана мугалим менен окуучудан көз каранды болбостон мамлекеттин экономикасына жана билим берүү сферасына жараша экени маалым. Ал эми мугалимдер болсо ортоктошо тажрыйба алмашуу аркылуу ишти алып баруу зарылчылыгы бар. Мындан сырткары онлайн билим берүүдө окутуу менен үйрөнүүнү айкалыштырып кароо да учурдун талабына айланды.

Жыйынтыктар:

1. Санарип билим берүү методикаларынын өздөштүрүлүшү бир эле технологиянын өнүгүшү менен айкалышпастан ошол эле учурда чөйрөнүн өзгөрүшү жана жалпы дүйнөгө өзгөртүүлөрдү алып келген ковид сымал оорулардын капташы санариптик билим берүүнү дагы жакшы өздөштүрүүгө түрттү;

2. Бара-бара билим берүү процессинде убакыт жана мейкиндик түшүнүгү өзүнүн ролун жогото баштады. Маңдай-тескей отуруп салттык түрдө окутуу процесси менен кошо жарышып келе жаткан онлайн окутуу бара-бара сандык жана сапаттык жактан да өзүнүн ордун таба баштады;

3. Санарип билим алуу жана билим берүүнүн өнүгүшүнүн натыйжасында буга байланышкан илимий басылмалардын саны күн сайын артууда. Алар онлайн окутуу жолдору, усулдары, материалдарды онлайн пайдалануу жолдору, онлайн окутуунун маселелери боюнча маалыматтарды камтыйт. Мындай заманбап технологиянын ылдам өнүгүшү менен санарип доордо билим берүү салттык билим берүүнүн ордун толугу менен ала турганы анык;

4. Дистанттык билим берүүнүн натыйжасында билим берүүдө эмнелер өзгөрдү? Окутуучу менен үйрөнүүчүнүн ортосундагы маңдай тескей, бетме-бет билим берүү жана алуу маселесинде баарлашуу жоголду;

5. Билим берүүгө жана өз алдынча билим алууга технологиянын таасири өзгөчө тийди. Бара-бара бир эле окуу жайлары билим бербестен радио жана компьютер сымал гаджеттер менен үйрөнүүчү каалаган маселесинде маалыматтарга ээ боло ала турган замана жаралды.

Адабияттар тизмеси:

1. **Holmberg, B.** Growth and Structure of Distance Education [Текст] / B.Holmberg // Croom Helm. London and Sydney and Wolfeboro.- New Hampshire, 1986.- 163 p.
2. **Verduin, R.** Distance Education [Текст] / R.Verduin, Jr. John, Thomas A. Clark // The Foundations of Effective Practice. Jossey-Bass Publishers. San Francisco. – Oxford, 1991.- 279 p.
3. **Holmberg, B.** Growth and Structure of Distance Education [Текст] / B.Holmberg // Croom Helm. London and Sydney and Wolfeboro.- New Hampshire, 1986.- 163 p.

4. **Keegan, D.** Foundations of Distance Education [Текст] / D. Keegan.- London, 1990.- 240 p.
5. **Verduin, R.** Distance Education [Текст] / R.Verduin, Jr. John, Thomas A. Clark // The Foundations of Effective Practice. Jossey-Bass Publishers. San Francisco.- Oxford, 1991.- 279 p.
6. **Simonson, M.** Teaching and Learning at a Distance. Foundations of Distance Education [Текст] / [M.Simonson, S.Smaldino, M. Albright, S. Zvacek] // Merrill an imprint of Prentice Hall, 2000.- 408 p.
7. **Simonson, M.** Teaching and Learning at a Distance. Foundations of Distance Education [Текст] / [M.Simonson, S.Smaldino, M.Albright, S.Zvacek] // Merrill an imprint of Prentice Hall.- 2000.- 408 p.
8. National Center for Education Statistics [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nces.ed.gov/>
9. **Keegan, D.** Foundations of Distance Education [Текст] / D. Keegan.- 1990.- 240 p.
10. **Otto, P.** Learning and Teaching in Distance Education [Текст] / P. Otto. – 1999.- 268 p.
11. **Parsad, B.** Distance Education at Degree-Granting Postsecondary Institutions [Текст] / B. Parsad, L.Lewis // National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.- Washington DC, 2008.- 60 p.
12. **Monolescu, D.** The Distance Education Evaluation: Issues and Case Studies [Текст] / Dominique Monolescu, Catherine Schifter, Linda Greenwood. - Information Science Publishing, 2004.- 326 p.
13. **Simonson, M.** Teaching and Learning at a Distance. Foundations of Distance Education [Текст] / [M.Simonson, S.Smaldino, M.Albright, S.Zvacek] // Merrill an imprint of Prentice Hall. – 2000, 408 p.
14. **Moore, M.** Three types of interaction [Текст] / M. Moore // American journal of distance education, 1989.- 3(2).- 5 p.
15. The Computer Revolution in Education [Текст]. -1987.- 282 p.
16. Global Perspectives on E-Learning. Rhetoric and Reality [Текст] / Editor Alison A.Carr-Chellman // Pennsylvania State Univer. Sage Publications. Thousand Oaks. – London: New Delhi, 2005.- 288 p.
17. **Shannahan, J.** Transition into and improving online History teaching [Текст] / J. Shannahan, V. Fredeicks // Journal of Classics Teaching.- Autumn, 2022.- Pp. 138 -146.
18. **Абдыкулова, Р.** Пандемия шартында онлайн билим берүүнүн маселелери [Текст] / Абдыкулова, Р. // Наука. Образование. Техника. - Ош: КУМУ, 2022.- №3 (72). – С.136-142.
19. **Lawes, Carolyn J.** Talking Less but Saying More: Teaching US History Online [Текст] / Lawes, Carolyn J. // The Journal of American History.- Bloomington, 2015.- Vol.101 (4). – Pp. 1204-1214.
20. **Lawes, Carolyn J.** Talking Less but Saying More: Teaching US History Online [Текст] / Lawes, Carolyn J. // The Journal of American History.- Bloomington, 2015. - Vol.101 (4). - Pp. 1204-1214.
21. Issues in History Teaching [Текст] / Edited by James Arthur and Robert Phillips.- Routledge Falmer, 2000.- 264 с.
22. **Counsell, C.** Historical knowledge and historical skills. A distracting dichotomy [Текст] / C.Counsell.- 2000.- 290 б.
23. **Cuban, L.** To make a difference in teaching in the city [Текст] / Larry Cuban.- New York, 1970.- 261 с.
24. **Holmberg, B.** Growth and Structure of Distance Education [Текст] / B. Holmberg // Croom Helm. London and Sydney and Wolfeboro.- New Hampshire, 1986.-163 p.
25. **Edstrom, Lars-Clof.** Mass Education: Studies in Adult Education and Teaching by Correspondence in Some Developing Countries [Текст] / Lars-Clof Edstrom.- Lars-Clof, 1970.- 380p.
26. **Калматова, Г.М.** Формирование ценностных ориентаций в образовательном пространстве вуза [Текст] / Г.М. Калматова // Наука. Образование. Техника. - Ош: КУУ, 2015. - №1. – С. 103 – 107.

DOI:10.54834/16945220_2023_2_210

Поступила в редакцию: 17.04.2023 г.

УДК:573.4:372.857(575.2)(04)

Сатыбекова М.А.*к.п.н., доцент Кыргыз. Национ. универ. им. Ж.Баласагына, Кыргызская Республика*

ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ ОРТО МЕКТЕПТЕ 7-КЛАССТЫН БИОЛОГИЯ ПРЕДМЕТИНДЕ ЖАНЫБАРЛАР БӨЛҮМҮН ОКУТУУГА КАРАТА ЖАҢЫЧА МАМИЛЕЛЕР

Бул жумушта Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү орто мектептеринде биологиялык билим берүүгө жаңыча мамиле экинчи муундагы предметтик стандарттын негизинде